

ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИМІРІ К. Д. УШИНСЬКОГО: ПІСЛЯДИПЛОМНА ОСВІТА

У статті висвітлено погляди К. Д. Ушинського щодо взаємовпливу особистості вчителя на учнів та особистість учителя: підготовку майбутніх учителів у взаємозв'язку педагогічної теорії і практики, формування у них «педагогічної майстерності», яка б дозволяла здійснювати ефективні впливи на особистість учнів.

Ключові слова: К. Д. Ушинський, педагог, учений, педагогічна майстерність, особистість учителя, підготовка, взаємовідносини, педагогічна рефлексія.

Витоки формування рефлексивної особистості в нашій країні сягають першої половини ХХ ст. (В. Бехтерев, О. Залужний, Г. Костюк, В. Протопопов та ін.), коли була створена наукова теорія рефлексології, що мала значний вплив на педагогічну науку і практику, і виступила теоретичним підґрунтям педології. Завданням рефлексології було вивчати особистість дитини у її стосунках з оточенням, випереджаючи її вчинки, поведінку.

Рефлексію у сучасній психолого-педагогічній науці розглядають як механізм взаєморозуміння, осмислення суб'єктом того, якими засобами і чому він справив те чи те враження на «партнера спілкування» [7, с. 427], як аналіз власного психічного стану.

В. Шапар характеризує рефлексію як складний процес, у якому присутні, як мінімум, шість позицій, а саме:

- 1) сам суб'єкт, яким він є в дійсності;
- 2) суб'єкт, яким він бачить самим себе;
- 3) суб'єкт, яким він бачиться іншому;
- 4-6) ті самі три позиції, але з боку іншого суб'єкта [7, с. 428].

Отже, відповідно до цього рефлексію можна розглядати як процес подвійного, дзеркального взаємовідображення суб'єктів, змістом якого виступає відтворення, копіювання особливостей (поведінки, мовлення тощо) одне одного. За таким розумінням рефлексія посідає особливе місце в педагогічній діяльності вчителя.

Педагогічну рефлексію розуміють як здатність давати собі (вчителю) і своїм вчинкам відсторонену оцінку, тобто як тебе (вчителя) сприймають діти та їхні батьки (колеги) ті, з ким учитель взаємодіє у процесі педагогічного спілкування [2, с. 292], у них виникають предметно-рефлексивні відносини.

На жаль, у сучасних програмах з педагогіки і психології для ВНЗ недостатня увага звертається на формування у студентів педагогічної рефлексії, прогалини такої підготовки покликана заповнити післядипломна освіта вчителів.

Уважне прочитання педагогічних праць відомого українського вченого і педагога К. Д. Ушинського («Проект учительської семінарії», «Педагогічна подорож по Швейцарії», «Про користь педагогічної літератури», «Три елементи школи», передмова до книги «Людина як предмет

виховання» та ін.) засвідчує думки вченого саме про необхідність формування у майбутніх учителів педагогічної рефлексії, не вживаючи самого терміна «рефлексія».

Червоною ниткою через усі його твори проходить ідея щодо ґрунтовної підготовленості вчителів до педагогічної діяльності. У статті «Проект учительського інституту Росії» він зазначає, що «найістотнішим недоліком у справі російської народної освіти є нестача добрих наставників, спеціально підготовлених до виконання своїх обов'язків» [4, с. 225]

Як зазначає В. Струбницький, К. Д. Ушинський поділяє учителів на три категорії. До першої – він відносить педагогів, які вміють критично оцінити впливи дитинства і виробити нові основи методики навчально-виховної роботи. Друга група вчителів наслідує своїх колег, вносить деякі зміни в процес формування особистості учня. І, нарешті, третя група – дуже повільно, з підозрінням сприймає нове, озирається назад, тяжіє до старого [3, с. 224].

К. Д. Ушинський обґрунтував положення про необхідність спеціальної підготовки майбутніх наставників як до навчальної, так і до виховної роботи в школі. У «Проекті учительської семінарії» педагог наголошує на тому, що вчитель повинен оволодіти не тільки точно окресленою системою знань з тих чи тих дисциплін, а й мистецтвом виховання. З цією метою «для таких викладачів особливою необхідною спеціальною педагогічною підготовкою [4, с. 242].

І продовжує: тепер навряд чи вже можна сумніватися в тому, що для вихователя не досить бути тільки учителем... мистецтво виховання, як і мистецтво лікування, вимагає довгочасної спеціальної, теоретичної і практичної підготовки. [5, с. 451]. На його думку, крім знань загальноосвітнього і методичного характеру, вчитель повинен ще досконало володіти визначеною системою ефективних засобів педагогічного впливу на вихованців, тобто він має бути ще й хорошим вихователем. У цьому зв'язку К. Д. Ушинського турбувало питання щодо наявності при університетах педагогічних факультетів, на яких би готували майбутніх вчителів педагогіки як науки і здійснювали озброєння вчителів-практиків новими педагогічними знаннями.

Вважаємо актуальними і сьогодні такі висловлювання вченого: «Якщо в університетах існують факультети медичні і навіть камеральні, і немає педагогічних, то це тільки свідчить, що людина досі більше цінує здоров'я свого тіла і свою кишеню, ніж своє моральне здоров'я, і більше дбає про багатство майбутніх поколінь, ніж про добре їх виховання [6, с. 28]. Якщо готуючи технологів, агрономів, інженерів, архітекторів, медиків, юристів, філологів, математиків не турбуються про вихователів, то не повинні дивуватись, що справа виховання вкрай незадовільна і що моральний стан сучасного суспільства далеко не відповідає насущним вимогам» [4].

К. Д. Ушинський був глибоко переконаний, що для професії педагога потрібні не тільки знання з педагогіки і психології. Наставник молоді повинен удосконалюватись у творчій педагогічній практиці. «Метод викладання, - писав він, - можна вивчити з книги або зі слів викладача; але набути навичку застосування цього методу можна тільки діяльною й тривалою практикою» [5, с. 583].

Для цього, зазначає вчений, при кожній учительській семінарії на думку К. Д. Ушинського, має бути «практична школа», де слухачі під безпосереднім керівництвом методистів вправлялися б у застосуванні теоретичних знань на практиці, у виробленні певної системи вмінь та навичок навчання і виховання. «Нормальна школа без практичної школи при ній, - те саме, що медичний факультет без клініки» [4, с. 38].

Ушинський вимагав, щоб при кожному інституті, який готує майбутніх учителів, обов'язково була «школа-педагогічна лабораторія» для слухачів, де б вони мали можливість безпосередньо спілкуватися з учнями, вивчати їхні нахили, інтереси, їхнє ставлення до особистості вчителя та відповідно до цього вдосконалювати себе, набуваючи відповідних професійних умінь і навичок. Педагогічним кредом К. Д. Ушинського було таке – успіх навчання і виховання насамперед визначається особистістю вчителя – вихователя, які повинні відповідати своєму професійному призначенню і бути не тільки вчителями-теоретиками, а обов'язково педагогами-практиками, їм повинна бути притаманна педагогічна майстерність, яку вчений порівнював з мистецтвом. Він писав: педагогіка - не наука, а мистецтво, - найобширніше, складне, найвище й найнеобхідніше з усіх мистецтв. Мистецтво виховання орієнтується на науку. Як мистецтво складне й обширне, воно орієнтується на безліч обширних і складних наук; як мистецтво, воно, крім знань, вимагає здібностей і нахилу, і як мистецтво, воно прагне до ідеалу, якого вічно намагаються досягти і який цілком ніколи недосяжний: до ідеалу довшеної людини. Сприяті розвитку мистецтва виховання можна тільки взагалі поширенням серед вихователів тих найрізноманітніших антропологічних знань, на яких воно ґрунтується [6, с. 34].

Порівнюючи педагогіку з мистецтвом, К. Д. Ушинський акцентував на тому, що це мистецтво найскладніше, найвище, найнеобхідніше

з усіх мистецтв, бо воно покликане задовольнити найбільшу з потреб людства – прагнення до вдосконалення самої природи людини, її душі й тіла.

Учитель, за його словами, творець, художник своєї справи, а не автоматичний виконавець різних педагогічних правил, рецептів. Для цього йому потрібно добре знати закони розвитку дитини. Ушинський був переконаний, що розвиток мистецтв виховання неможливий без поширення серед вихователів тих найрізноманітніших антропологічних знань, на яких воно базується.[3]

По суті, розмірковуючи над необхідністю постійного вдосконалення і розвитку педагогічної майстерності вчителів-практиків, їхнього «мистецтва виховання», Ушинський висунув ідею щодо необхідності післядипломної освіти педагогів-практиків, яку він радив здійснювати на базі учительських семінарій.

Водночас К. Д. Ушинський був твердо переконаний, що з часом люди зрозуміють значення мистецтва виховання для суспільства і сприятимуть його розвитку. «Ми зберігаємо тверде переконання, що велике мистецтво виховання тільки-но починається, що ми стоїмо ще перед дверима цього мистецтва і не ввійшли в самий храм його...».

Виховна майстерність, за Ушинським, має свою мету, свій предмет і певні засоби виховного впливу. Вихователь, що не зуміє чітко і точно визначити мету виховної майстерності, схожий на архітектора, який, закладаючи нову будівлю, не дав би відповіді на запитання, що саме він хоче збудувати [3, с. 235]. Учений, уважаючи, що педагогічна майстерність учителя полягає насамперед «у силі впливу на дитячі душі», а для цього вчитель повинен не тільки працювати над саморозвитком своєї особистості, адекватно оцінюючи свої виховні можливості, а й «черпати» виховні засоби впливу із самої «природи дитини». Він писав: «Вихователь повинен прагнути пізнати людину такою, якою вона є в дійсності, з усіма її слабкостями і в усій її величч, з усіма її буденними дрібними потребами і з усіма її великими духовними вимогами. Вихователь повинен знати людину в сім'ї, в суспільстві, серед народу, серед людства й на самоті зі своєю совістю: у будь-якому віці, у всіх класах, у всіх становищах, у radoшах і в горі, в приниженні й у величч, в розквіті сил і недуз, серед необмежених надій і на смертному одрі, коли слово людської втіхи вже безсиле. Він повинен знати спонукальні причини найбрудніших і найвищих вчинків, історію зародження злочинних і великих думок, історію розвитку будь-якої пристрасті й будь-якого характеру» [6, с. 36].

Щоб здійснювати позитивні впливи на учнів, учитель повинен постійно працювати над досконалістю своєї особистості, яка б дозволяла учням легко сприймати виховні впливи вчителя. Учений зазначав неодноразово, що тільки «особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер» [4, с. 123-124].

Учитель-практик, який оволодів досконало педагогічною майстерністю, може й сам «творити» нові методики, нові виховні впливи. Про такого вчителя Ушинський пише: «В його викладанні й поведженні з дітьми, є щось невловиме приємне, веселе й серйозне, лагідне, але водночас таке, що підпорядковує увагу й волю вихованця. Він уже досяг тієї педагогічної височини, коли всякий метод зникає в особистості педагога й коли з цієї особистості виникає щоразу цілком самостійний той прийом, який потрібен у тому разі. Такий величний педагог творить уже метод, а не керується ним». [5, с. 117] Такий учитель уміє домогтися уваги всього класу, зацікавити на уроці всіх учнів, уміє увійти в духовний світ дитини.

Аналізуючи педагогічну практику, К. Д. Ушинський дійшов висновку, що ефективність виховних впливів учителя, як і його педагогічної майстерності, залежить не тільки від особистості вчителя, а й від того, як часто і в якій формі він

спілкується з учнями. У цьому зв'язку вчений зазначає, що вчителю потрібно домогтися таких взаємин з дітьми, за яких би виникла «можливість особистих впливів вихователя на вихованців, особистісних впливів розуму на розум, моральності на моральність, характеру на характер, волі на волю...» [4, с. 252].

На сторінках педагогічних творів ученого знаходимо його міркування щодо взаємовпливу особистості вчителя на учнів і учнів на вчителя та один на одного, що складаються у процесі їхніх взаємовідносин і зазначає, що подекуди вплив учнів може бути більш відчутним, ніж вплив наставника.

Отже, висловлені К. Д. Ушинським у XIX ст.. думки і поради щодо взаємодії та взаємовпливу вчителя на учнів, учнів на вчителя та громадської думки учнівської «громади» (колективу) один на одного і вчителів стали теоретичним підґрунтям розробки нового наукового напрямку – педагогічної рефлексії у XX столітті та її розвитку у XXI ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М. Педагогічна система К. Д. Ушинського у вимірі сучасності / А. Богуш, В. Пікінер. – Монографія. – К. : «Видавничий Дім Слово». – 2017.
2. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Словарь по педагогике (междисциплинарный) / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : ПКИ: «МарТ» Ростов на Дону : Издательский центр «МарТ», 2005.
3. Педагогічні ідеї К. Д. Ушинського. – К. : «Вища школа», 1974.
4. Ушинський К. Д. – Твори у 6-ти т. – Т.1 / К. Д. Ушинський. – К. : «Рад. шк.», 1954.
5. Ушинський К. Д. Твори у 6-ти т. / К. Д. Ушинський, т.2. – К. : «Радянська школа».
6. Ушинський К. Д. Твори у 6-ти т. / К. Д. Ушинський. – т. 4. – К. : «Радянська школа», 1954.
7. Шпар В. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Б. Шпар. – Х. : «Прапор», 2005.

*Н. Г. Сенчина,
г. Одесса*

ФОРМИРОВАНИЕ РЕФЛЕКСИВНОЙ ЛИЧНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ ГУМАНИТАРНЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ К. Д. УШИНСКОГО: ПОСЛЕДИПЛОМНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

В статье раскрыта проблема формирования рефлексивной личности учителей гуманитарных специальностей в педагогическом измерении К.Д. Ушинского: после дипломное образование;

Истоки формирования рефлексивной личности в нашей стране находим в первой половине XX ст., когда была создана научная теория рефлексологии, оказывающую значительное влияние на педагогическую науку и практику. Задачей рефлексологии было изучение личности ребенка в его отношениях с окружающими, опережающих его поступки и действия.

Рефлексологию рассматриваем как механизм взаимопонимания, осознание субъектом того, какими средствами и почему он произвел то или иное впечатление на партнера по общению.

Рефлексию определяем как процесс двоякого зеркального взаимоотражения субъектов, содержанием которого является отражением, копированием особенностей (поведения речи и т.д.) друг друга.

Педагогическую рефлексию понимают как способность отстрочено оценивать как тебя (учителя) воспринимают ученики и их родители (коллеги), те с кем учитель взаимодействует в процессе педагогического общения, у них возникают предметно-рефлексивные отношения. В современных ВУЗах недостаточно уделяется внимание подготовке учителей к педагогической рефлексии.

Истоки педагогической рефлексии кроются в педагогическом наследии К.Д. Ушинского, а именно: подготовка будущих учителей как педагогов-воспитателей; открытие при университетах и учительских семинариях педагогических факультетов; подготовка учителей к воспитательной работе с учащимися партнеров по общению, учитывать мнение учащихся о личности учителя.

Ключевые слова: К.Д. Ушинский, педагог, учитель, ученый, педагогическое мастерство, личность учителя, подготовка, взаимоотношения, педагогическая рефлексия.

*N. G. Senchina,
Odessa*

**FORMING REFLECTIVE PERSONALITY OF THE TEACHER'S SPECIALIZED IN HUMANITIES
ACCORDING TO PEDAGOGICAL DIMENSION OF K. D. USHINSKY: POSTGRADUATE STUDIES**

The article deals with the problem of forming teacher's reflective personality in the course of humanitarian specialties according to pedagogical dimension of K. D. Ushinsky: postgraduate studies.

We find origins of forming teacher's reflective personality in our country in the first half of XX century when scientific theory of reflexology was created which influenced pedagogical science and practice. The object of reflexology was the study of the child's personality in the spectrum of his / her attitudes to surrounding people who outrun his / her actions and conduct.

We consider reflexology as mechanism of subject's sympathetic understanding why he (or she) impresses a company.

We designate reflexology as a process of subject's two-way mirrorlike interrelationship. Its content is reflection, copying behavioral peculiarities (patterns, speech, ect.) of each other.

Pedagogical reflexology is known as a capability to evaluate the way pupils and their parents (or colleagues) and other people treat a teacher in a deferred way within the process of pedagogic communication. Nowadays at the universities little attention is paid to training future teachers in pedagogic self-reflection.

The backgrounds of pedagogical self-reflection are described in pedagogical heritage of K. D. Ushinsky: training a future pedagogue-teacher as a pedagogue-tutor; opening pedagogical faculties at universities, colleges; training teachers to build pupils' character; taking into account other people's opinion.

Key words: K. D. Ushinsky, pedagogue, teacher, scientist, pedagogical skills, teacher's personality, education, sympathetic understanding, pedagogical reflection.

Подано до редакції: 05.01.2017 р.

Рекомендовано до друку: 20.01.2017 р.

Рецензент: д.пед.н., професор А. М. Бозуш